

Landskap: Skåne Upptecknare: Ola Carlberg, Malmö
 Härad: Albo Berättare: " " "
 Socken: Fägeltofta Berättarens yrke: f. s. folkskollärare
 Uppteckningsår: 1963-64 Född år 1883 i Fägeltofta

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-24. LUF 73

(Tecken. s. 24.)

ACC. N.R M. 16553 : /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden.

Den mest gängse typen av bostadshus under 1800-talet.

Det är en väsentlig skillnad mellan våra dagars ljusa och rymliga bostäder på landsbygden med värmeledning, bad och alla moderna bekvämligheter, elektrisk belysning, telefon m.m., och de låga, mörka och ohygieniska stugor, som varo i allmänt bruk för blott en 70 - 80 år sedan.

Ett exempel på bostadstyp från denna tid utgör "stuelänjan" i den s.k. Bondrumsgården i Fågeltofta, en gammal bondgård, som donerats till Albo häradens Hembygdsförening av greveherrskapet på Kronovall. Den underhålls och vårdas nu som ett slags museum med möbler, böhag och alla de slag av redskap, som brukades i ett lanthushåll i boningslängan, och ytter-inventarier, åkerbruksredskap m.m. i uthusen. M.a.o. men vill ge en prägel av livet, som det gestaltade sig i en bondgård i häradet i mitten eller slutet av 1800-talet.

En nästan exakt likadan boningslänga fanns det vid den gård i Frörum, där uppteknaren är född. Den är riven för mer än 50 år sedan, men jag har ur minnet gjort bifogade teckning av densamma, och vill därtill foga en närmare beskrivning av den gamla "stuelänjan", som jag minns den.

Någon egentlig "fot" fanns inte, utan fotträn varo lagda på stenar, som lågo nästan jämms med markytan. Såväl fotträn som stolpar, löshult och övrigt korsvirke varo av ek. Väggarna varo av hemmastrukten råsten, som också kallades lersten.

Taket var av halm med "ryggjeträn" av eke. Halmen var givetvis beredd av råg, som vuxit på gården mark. Längan var 8 alnar bred och 32 alnar lång med en

15/2-64

ACC. N.R M. 16553:2.

rumssindelning, som framgår av den bilagda ritningen. Sterset hade golv av vanlig klappersten, som vi kallade "kompersten". I sterset inrymdes byk- och bryggekar, fläskakan för nedsaltning av svin och stundom även nötkött, samt mjölkista och maltkvarn. Där var också uppgången till vinden, dit man tog sig upp på en vanlig pinnastege. Detta måste ha varit besvärligt med en säck spannmål på ryggen. Ty vinden var upplagsplats för den tröskade säden. Där förvarades också brödförrådet i en kista. Man bakade stora bak om 12-15 brödkor, vilka räckte omkring 3 veckor till en månad. Till Julen bakades dubbla bak, så att det skulle räcka 6 veckor, ty man ville inte syssla med bak under julen eller närmast därefter. Då bakades också "fint"bröd, d.v.s. rågsikt, och bröd på kornmjöl, s.k. "sött bröd" samt kavring, som höll sig längre färskt än det vanliga grovbrödet. Under den övriga delen av året användes vanligen endast grovt rågbröd i kosthålliet. Ett annat julbestyr var slakten av julgrisen (eller -grisarna). Numera är såväl julslakten som julbaket snart ett minne blott. Nu skickar bonden sina svin till slakteriet och får därifrån sin halva eller hela gris tillbaka, rakad och fin med räntan i ordning gjord i enlighet med sin rekvisition. Likadant med baket. Man lämnar sin mjölsäck till ett andelsbageri och får i utbyte färdibakat bröd av de sorter man vill ha. Ännu längre är det sedan julbrygden upphörde. Före sekelskiftet bryggde man åtminstone en gång om året sitt hembryggda dricka, nämligen till jul. Men sedan började bryggarna köra omkring och leverera dricka och öl, och så blev det alltmer sällsynt att själv brygga, och efter-hand upphörde denna plägsed alldeles. Att stöpa ljus hörde också till julbestyren i gångna tider, men även detta bruk är bortlagt. På allra sista tiden har dock ljuss töpningen åter börjat

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ACC. N.R M. 16553:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

komma till heders igen, dock inte för behovets skull utan mera som en kuri-
ositet eller hobby. Man vill visa för det uppväxande släktet, hur detta ar-
bete gick till. Men i regel användes numera stearinljus, som tillhandahållas
i alla möjliga färger och storlekar i affärerna, varför hemstöpta talgljus
endast i rena undantagsfall komma till användning och detta blott i hem,
där man värdesätter det, som är gammalt och fornt.

Förstugan.

Golvet i farstun utgjordes av större, oregelbunda stenar med något så nära
jämna ovansida; Någon trappa fanns inte, eftersom golvet låg ungefär i jämn-
höjd med markytan. I stället fanns utanför farstudörren en c:a 70*80 dm
stor flat sten, inte tuktad utan helt vanlig granit med slät ovansida.

Enda "möbeln" i farstun var gásabänken, som dock tidigare haft sin plats
inne i stugan. Farstun upptog knappt hälften av längans bredd. Den andra
halvan upptogs av illaren eller "skorstenen", d.v.s. utrymmet under skorste-
nen. Vid ena sidan fanns en murad eldstad, "luaholed". Där kokade man t.ex.

tvätt, potatis till svinen, mäsk m.m. men där kunde även bakas "gillesskakor".

Därvid använde man sig av en braspanna på hög trefot med tillhörande lock
av koppar. - Utanför illaren fanns en liten utbyggnad åt norr för bakugnen
eller uttryckt på bygdens mål "bagaronen". Golvet i "illaren" var av stampad
lera. Stugan var det enda rum, som hade brädgolv. Där fanns också bonings-
längans enda eldstad, frånsedd nyssnämnda "luahol", som ju användes för sär-
skilda ändamål. Eldstaden var en vanlig kokspis, som tjänade det dubbla ända.

målet att värma upp lokalens och att laga maten på. Det var lägt i taket i stugan, så att man "ödmjukt fick sej buga", som det står i en gammal visa, när man trädde in. Den, som var något över medellängd, måste också akta sig för att stöta emot takbjälkarna, när han förflyttade sig inomhus.

Såväl "huset" (se teckningen) som kistehuset hade golv av stampad lera.

Eftersom stugan var det enda rum med eldstad, fick den tjänstgöra både som kök, matsal och vardagsrum, ja även som sovrum för "mor och far" i huset samt de mindre barnen. Möbleringen där utgjordes av ~~väggfoder~~^{Anda längor} bänkar, ett stort furu-bord, sängen för husbondefolket, utdragssoffa, "kaklonsbänk", några stolar och en pulpet. Vintertid utökades möblemanget ofta med en vävstol, spinnrock och stundom till och med med en s.k. "hoggestock", som far begagnade, när han tillverkade träskor åt familjens medlemmar. Men då var där faktiskt trångt om utrymmet. Men där det finns hjärterum, finns det sängarum, heter det ju. I "huset", som ju saknade eldstad, hade drängen och de vuxna barnen sin sängplats. Där fanns två sängar på golvet samt en "himlasäng", som var placerad ovanpå en av de andra sängarna. Där fanns också en garderob, ett skåp, som benämndes "skänk" och en chiffonjer. Dessutom var där nedgång till källaren, som var byggd på norrsidan. Öppningen till jordkällaren var så låg, att man måste krypa igenom den, för att komma ner i källaren.

I kistehuset fanns förutom "fars" och "mors" kistor ett gammalt skänkskåp för förvaring av sylt och saft m.m. samt varpor, bolter och garnvinda som tillbehör till vävstolen. Från "huset" ledde en dörr ut till "haen" d.v.s. trädgården.

Sängar och sängutrustning under 1800-talet.

Sängarna voro träsängar med fast botten vanligen gjorda av furu utan något slags fjädrande resårbottnar. Men i stället voro de nästan halvalnsdjupa och fylldes till brädden av ren råghalm, som alltså fick ersätta senare tidens madrasser. Ovanpå halmen breddes ett kraftigt "pös" eller täcke av hemvävt tyg, bolstervar och på detta ett lakan, som också var av hemvävt linne. I vardagslag använde man grova lakan, s.k. blångarnslakan som underlakan. Ovanlakan begagnades inte. Man låg således inte "mellan lakan" på den tiden. I stället för våra dagars sticktäcke hade man ylledynor, fyllda med härligt mjuk gåsfjäder. På så gott som varje bondgård och torpställe hade man en gåsflock.

Unggässen slaktades på hösten och fjädern tillvaratogs just för att tjäna som fyllnad i dylika fjäderbolster, vilka ansågos som något av det värdefullaste en ungmö kunde föra med sig i hemgift. Alla sängutensilier således hemmaproducerade. Halmen hade växt på åkern, även till dynorna kom från fåren ull, som också var en hemprodukt, fjädern i dynorna från gässen och lakanen från gården egen "höralann", ty man bedrev även linodling till husbehov på den tiden. Det var mycket arbete med förädlingen av dessa råprodukter. Fåren skulle klippas, ullen tvättas, kardas och spinnas, innan den blev till tyg, linet skulle skördas, bråkas och hecklas samt spinnas, innan det blev till lakan, handdukar, skjortor och linbyxor, gässen skulle plockas och fjädern repas och ugnstorkas, innan den kunde stoppas i dynorna, och även halmen krävdes sitt förarbete, innan den var färdig som sänghalm. Men så hade man sedan alltsamman "oköpandes". En olägenhet var det med att ligga på lös halm,

ACC. N.R M. 16553:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ty det kunde inte undgås, att där alstrades en mängd loppor i det fina stoftet och dammet, som bildades på sängbottnen, när halmen varje dag om-skakades och uppluckrades vid bäddningen. Visserligen byttes halmen ut vanligen en gång på hösten, när man fått nytröskad halm att byta med, och en gång på våren, men på ett halvår hunno i alla fall lopporna att lägga många kullar med ägg i springor och skrymslen på sängbottnen. Därför blevo också lakanen ganska tätt prickade av "loppstick", innan de byttes ut mot rena. Loppohyran var en besvärlig plåga, som man gärna ville bli kvitt.

Kringvandrande försäljare, vanligen judar, utbjödo insektspulver, som skulle vara ett osvikligt medel. "Men hur ska man få insektspulvret i dem?" undrade en kvinna, som blev erbjuden detta medel. "Ah, man kniper dom i ryggen, så di gapar, och så hällar man pulvret i gapet på dem" genmälde juden.

"Ja, men när man har dem fast, kan man ju lika gärna knäcka dem med en gång", tyckte kvinnan. "Ja, ja, det är dock ett micke bra sätt," menade juden.

Faktum är, att det i många stugor var mycket gott om loppor, så att man inte kunde sitta där lång stund, förrän man kände, hur det började krypa i strumporna. Gick man på ett möte eller annan folksamling inomhus, kunde

man nästan vara säker om att få med sig hem några av de "folkkära kräken," så att man fick anställa loppjakt, innan man kunde lägga sig att sova i ro.

Numera är sådana upplevelser sällsynta om inte rent av obefintliga, och loppcircusdirektörerna lära ha mycket svårt för att skaffa artister till sina föreställningar. Det är den förbättrade hygienen och renligheten såväl beträffande bostäderna som sängar och sängkläder, som åstadkommit denna metamorfos.

ACC. N.R. M. 16553:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Som förut nämnts var stugan det enda rum, som hade brädgolv. Men detta golv skurades inte, utan det sopades med en grov kvast och beströddes med sand. Sanden gjorde, att smutsen inte så lätt fastnade på själva golvbädderna utan absorberades av sanden. Man brukade fukta sanden, innan man strödde ut den, och detta gjorde att den även tog till sig dammet. Därför var sanden smutsig, när den följande dag sopades ut. Men den hade skyddat golvet, vilket ju var ideen med det hela. För varje dag ströddes ny fin vit sand ut på golvet. Om söndagarna brukades det också att strö ut hackat enris ovanpå sanden. Det gav en frisk och hemtrevlig doft i stugan.

H E M V Ä V T.

Husmoderns uppgift var givetvis i första hand att sköta hushållet. Men därutöver utförde hon också en hel del annat arbete. Det betydelsefullaste var vävningen. I redögörelsen för sängkläderna har redan talats om vävning en av dynor och lakan m.m. Men de flesta bondkvinnor kunde också väva tyg till gångkläder. De vanligaste hemvävda tygerna varo vadmal och verken.

Många varo också förfarna i konstvävnad och kunde åstadkomma vackra bonader och täcken i ex. rödlakan, dukagång, opphämta och krabbasnår m. fl. I slutet av 1800-talet var det vanligt, att flickorna fingo lära sig väva av modern i hemmet, så att vävkonsten gick så att säga från generation till generation. Förhållandet har blivit ett annat sedan flickorna i allt större utsträckning söker sig kontorsarbete eller ger sig in på områden, som förr uteslutande varit förbehållna männen. Och för resten har inte dagens husmoder någon vävkonst att lära bort åt sin dotter, emedan hon i allmän-

ACC. N:oR M. 16553:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

het inte själv lärt sig väva.

H E M S Y D D A K L Ä D E R.

När tygräckan var färdig och väven fälld, gick det bud efter skräddaren, som ännu i slutet av 1800-talet kom hem till familjen och sydde. Det var en skräddarmästare Nils Fogelberg, gemenligen kallad Keschen, som brukade sy våra kläder. Mäster själv och symaskinen hämtades med skjuts, medan gesällerna och lärpojken fingo gå till fots. Keschen hade vanligen två gesäller och en lärpojke, så det blev 4 personer att ge husrum och mat under de ca 3 veckor, som det tog förse alla familjemedlemmarna med nya kläder. Mäster tog mått och antecknade i sin bok. Så fick han räckan och klippte till efter de mått, han skrivit upp, lämnade så ut tygstycken åt gesällerna, som träcklade och snärpte allt vad tygen hålla kunde. Hur de fingo betalt, vet jag inte, men kost och logi skulle de ha, och så fingo de troligen betaltes per kostym, mer för de större storlekarna och mindre för de minsta. Mäster fick egen säng, men gesällerna fingo dela bädd och lärpojken fick ligga hos en av mina bröder. Det blev mycket att göra för husmor med mathållning till så många personer, och kosthållet måste ju också vara lite extra på kostat, när det var främmande i maten. Så mor drog nog en lättnadens suck, när kostymerna varo färdiga och hon blev kvitt det extra besväret med främmande i maten. Men vi barn tyckte det var roligt att ha dem i huset, ty både mäster och gesällerna varo gladlynta och språksamma och kunde berätta en hel del skojiga historier. Så det var inte utan, att vi saknade dem en aning.

ACC. N.R M. 16553:9.

när stugan utrymdes efter de tillfälliga inkräktarna.

F O T B E K L Ä D N A D .

Till fotbeklädnaden hörde givetvis strumporna. De utgjordes av tjocka yllestrumpor, stickade för hand av hemmaspunnet garn, berett av ullen från gårdenas egna får. Antingen stickade man själv strumporna hemma eller också lämnades garnet till någon stickerska, som utförde arbetet för hand. Först vid sekelskiftet eller där omkring var det en och annan ⁿ stickerska, som skafade sig stickmaskin. I mitt hem varo vi ej mindre än sju bröder, som skulle förses med strumpor, så det kunde inte mor hinna med, i synnerhet som hon hade full sysselsättning med att väva och spinna. Därför lämnade hon bort strumpgarnet till någon stickerska, som hade arbetet till födkrok. Stundom fick någon gammal kvinna, som inte kunde uträtta något annat arbete, sticka åt oss. En gammal kvinna, Ingeborg Thulin, en stor och ståtlig, alldeles vithärig kvinna kom ofta hem till mor och fick en bunt ull ("to") och kanske också en tott lin att spinna. När det var färdigt, kom hon med garnet och erhöll då betalningen in natura (ett stycke bröd, en bit fläsk, en korv etc.). Och så blev hon givetvis trakterad med kaffe och "en madabid," och de båda kvinnorna sutto och språkade om "dit och datt" och vad som hänt i socknen.

9
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Jag minns även hennes man Johan Thulin, en reslig och kraftfull gestalt med et vitt, böljande skägg, som föll ned över bröstet och nästan påminde om "Stålafarfars". De hade varit statfolk på Frörumsgården och bodde vid den tid. jag kan minnas, i ett lågt gammalt stenhus strax norr om byn. De hade där ~~fritt~~ husly och bränsle från Kronovall, som ägde huset och be-nyttade det som bostad åt uttjänta underhavande. Stugan var ett litet mörkt prånge, lägt i taket och med jord- eller lergolv och den högreste f.d. sta-taren fick ordentligt böja sig, när han skulle träda genom dörren.

Tjänstfolkets behov av yllevaror, såsom strumpor, vantar och koftor till-godosågs också genom hemmaproducerad ull, och ofta hade de lön in natura t.ex. ett eller två får födda, så och så många skeppor "pantofflor" satta o d. Detta förfarande tillämpades väl företrädesvis, när vederbörande upp-nått den åldern att de själva ämnade sätta bo.

I vardagslag gick folket alltid i träskor, tillverkade av al. Under 1800-talet kunde de flesta vuxna manfolken tillverka träskor och husfadern försåg i regel själv familjemedlemmarna med hemmagjorda dylika. Men det fanns ju även träskomakare, som tillverkade träskor på beställning. En sådan var Lars Andersson i Frörum, "Lars po backen" eller "Lars änka", som

folk vanligen kallade honom. Han var en duktig yrkesman och särskilt berömd för sina "pudeträskor". Dessa voro olika vanliga träskor därigenom, att de försätts med en stöttad läderputa över vristen. En gång när jag fått skavsår på vristerna, beställde jag ett par pudeträskor av Lars, men annars gjorde far alla träskor, som behövdes i familjen. När vintern kom och höstplöjning och tröskning och andra utearbeten voro undanstökade, flyttades "hoggestocken" in i stugan och träskotillverkningen började.

Lämpliga bitar av "träskoalled" sågades upp och yxades till med en handyxa samt gjordes fast i huggstocken. Av de många verktyg, som därvid kommo till användning, kan namnas naver, rö-sked, holisare, tengsla och bandjärn.

När träskorna fått sin riktiga fason och finputsats utan och innan, *-vja* smordes de med stenkolsfärs och ett band av tunn järnplåt spikades över vristen, där det var den största påfrestningen för att ovanstycket skulle kunna spricka. Ett sådant band kallades "träsko-jor" (gjord) På riktigt fina söndagsträskor kunde man t.o.m. få se träskojorer av mässing.

Det var dock endast fruntimmer, som hade så fina träskor, men så kunde de också användas som "gå-borts-skor".

Det var väl inte alla manfolk, som kunde konsten att "göra träskor", men de flesta som hade "trähuvud", som man sa om dem, som kunde hantera snick-

karverktyg, hade också lärt sig denna konst. Därom vittnar det förhållanden, att i många bouppteckningar från 1800-talet finnas upptagna de specialverktyg, som användes vid träskotillverkning. Att storhonden och kommunalmannen Håkan Erlandsson i Frörum var hemma i den konsten framgår av hans förslag vid en sockenstämma, att han kunde lära de unga pojkkarna att göra träskor. Förslaget framställdes i samband med att skolläraren Alrik Enerot anhållit om att få inrättat slöjdskola i socknen. Håkan Erlandsson yrkade avslag med den motivering, att det inta vore stor nyttा med att de unga finge lära sig att tälja pinnar. Då vore det bra mycket nyttigare för dem att få lära sig att göra träskor, och han sade sig vara villig att ta emot ungdomarna och lära dem denna färdighet på söndagsförmiddagarna.

Prästen fällde emellertid det välminta förslaget och påpekade, att det inte kunde anses passande att utföra sådant arbete på en söndag.

Men träskor voro inte lämpliga att ha på sig om man t.ex. skulle arbeta i en torygrav eller ett dike eller skotta snö, ty de blevo då lätt fyllda av sörja eller snö. Då försåg man träskorna med skaft av läder, som spikades fast, och fick på så vis en fotbeklädnad, som kallades träskostövlar.

De voro varma och sköna att ha i vinterkylan men ganska otympliga. De läm-

pade sig inte för dans som träskorna, vilka ju ännu begagnas av våra folk
dansare vid exekverandet av "träskodansen". Även vid ringlekarna vid jul-
en begagnades träskor, såsom det framgår av texten till en ringdans: "Öst-
bo e du å västbo e ja; träsko ha du å lärsko ha ja. Jämka bäst du jämka
vill. Mej ska du ha." Läderskor, "lärsko", voro avsedda som helgdags- och
gå-borts-skor. De tillverkades på beställning av sockenskomakaren hemma
i verkstaden, där även lagning och sulning utfördes. Dock minns jag från
mina tidigaste pojkår, att vi hade skomakare hemma i stugan till att klacka
och halvsula skodon åt oss (vi voro, som förut nämnts, många i familjen),
och han sydde också något par nya skor. Dessutom gick han över seldon
och remtyg och reparerade, vad som var bristfälligt, så han var både skoma-
kare och sadelmakare på samma gång. Tofflor med träbottnar hade också bör-
jat komma i bruk, och denna skomakare fick även bottna om våra "träbonna-
tofflor" och spika skaft på träskorna och göra dem till träskostövlar.
Skaften härtill togos ofta från läderstövlar, som voro utslitna och ut-
gångna i sulorna. Den här åsyftade skomakaren, Anders Tulin, var nog den
siste av detta yrke, som tog ut till hemmen och gick folk tillhanda. Vi
hade den tiden en mycket skicklig skomakare i Fågeltofta, som var i ropet

ACC. N.R M. 16553:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och erhöll beställningar från folk långt utom socknen, ja, ända från städer-
na. Han hett Ola Trulsson Molin, hade varit i Amerika och utbildat sig i
yrket och fick fortsätta att sy åt prominenta personer långt efter det fa-
briksskorna kommit på modet och konkurrerat ut hantverket. Numera äro de
fabriksgjorda skodonen allenarådande.

H U V U D B O N A D E N.

"Hatt eller mössa?" lär någon ha frågat Linné, när partistriderna pågingo
under 1700-talet. Han ville inte engagera sig i något parti utan svarade
diplomatiskt: "Helst barhuvad, som den gode guden skapat mig". Nu för tiden
har det blivit modernt gå utan huvudbonad både vinter och sommar. D.v.s.
detta gäller ju herrarna; damerna ha ju sina hattmoder från paris att föl-
ja, men även bland dem ser man ofta dem som går i "bara huvudet". Förr gick
folk sällan barhuvade. Från seklets början minns jag tvenne herrar, som all-
tid gingo i höga hattar. Det var rektor Peter Wingren vid folkskoleseminariet,
av eleverna vanligen kallad "Pitter", och modersmåsläraren därstädes D:r
Nils Larsson, "Fina Larsson" benämnd. Den senare gick iklädd sin doktors-
hatt, medan rektorn, som inte hade någon doktorsgrad gick i en vanlig "storm"
eller "skorstenshatt", som den benämndes på landsbygden. Vanligt allmogefolk

begagnade inte cylinderhatt eller "storm" utan vid större högtider, bröllop eller begravningar, medan herrskapsfolk och lärda buro sådana även i vardagslag ända in på början av 1900-talet. Numera brukas de ju blott vid högtidliga tillfällen och i allmänhet då frack är anbefalld som klädsel. Damernas huvudklädsel utgjordes under 1800-talet av huvudkläde s.k. sjal. Vardagssjaletten var vanligen av bomullstyg, ofta blommigt, men vid kyrkbesök och när man skulle gå på kalas, kom den fina silkessjaletten till användning. Den förvarades alltid i kisteläddikan i mors kista. Sjaletten bibehölls som huvudbeklädnad till omkring sekelskiftet åtminstone på landet. I städerna hade man börjat använda hatt något tidigare, och därifrån spred sig bruket så småningom till landsbygden. Men till en början ansågs det tyda på högfärd, om någon bonddotter eller piga dristade klä sig i hatt. Så det tog några år innan modet slog helt igenom. Nu på sista tiden synes sjaletten åter börjat komma till heders i synnerhet bland tonåringarna.

OM KOSTHÅLLET FÖRR OCH NU.

Det är en kolossal skillnad på levnadsstandarden i våra dagar mot vad den var för en 70-75 år sedan. När man talar om hurdant kosthållet var på 1880- 90-talet för nutida ungdom, är det knappt, att de vill tro det. Så man-

kant är skillnaden och så förändrade levnadsförhållandena, att det för nuvarande generation verkar fullkomligt otroligt. Frukosten bestod vanligen av sill och potatis med bröd men utan smör. Vankades det något på brödet, så var det flott men i regel fick man äta brödet utan någonting på brett. En smed, som fått främmande, bjöd sina gäster, säjande: "Varen så goa å smorjen fitt po bröed å tan sillte. Ska de va gille, så ska de va gille". Till middag... bjöds stundom på soppa samt fläsk i stället för sill till brödet. Henrik Wranér omtalar ju på något ställe ~~en~~, att man alla varda- gar fick sill och potatis utom på söndagarna, då ~~och~~ det vankades fläsk. Det var något extra gott, och det kan man nog tänka sig; hade man ätit sill alla de övriga dagarna, så kunde det nog smaka med ombyte till fläsk på helgdagen. Kvällsmålet utgjordes i regel av mjölk och bröd. Innan mejerihanteringen kommit i gång hade man söt mjölk, sannolikt handskummad, i hushållet, men sedan mejerierna kommit till, sålde man den söta mjölken och fick separerad mjölk tillbaka. Nu mera användes ju sådan mjölk till utfodring av svin och kalvar, men på den tiden nyttjades den allmänt i hushållet. Det var mager kost, och tjänstfolket knorrade och ville ogärna ta tjänst på sådana ställen, där separatorsmjölken hörde till den dagliga spisen. Smör begagnades inte utan när det kom främmande och vid de stora

högtiderna, främst julen, samt när man hade kalas. En daglönare på Frörumsgårde

den beklagade sig för ladufogden, att daglönén var så knapp, att den inte

räckte till annan kost än "brö å milkj ti frokost, brö å milkj ti midda å

milkj å brö ti kvällsmad". "Nå, men då blir det segu ändå litt forskel",

genmälde ladufogden ~~Skj~~ rattande. Han var dansk och hette Flintberg. Hård

lär han också ha varit som flinta gentemot folket.

När man nu för tiden sitter och tär sin visserligen enkla men dock goda

och närande husmanskost med smör på brödet och därtill lite pålägg såsom

ost, korv, honung eller marmelad, kan man inte underlåta att jämföra med

den torftiga spis, som vankades till vardags vid sekelskiftet eller något

årtionde dessförinnan. En tragikomisk historia från konfirmationsläsning-

en i en församling, som jag hörde i min barndom, belyser på sitt sätt

kosthållet på den tiden. Det förhöll sig så att prästen var mycket lom-

hörd eller rent av döv, och detta visste ju läsbarnen om och skojade där-

för ibland med honom. En tilltagsen pojke fick till uppgift att läsa upp

något styrke ur katekesen utan till och de övriga skulle läsa med i korus.

De hade då kommit överens om att han skulle läsa och upprepa, "Vi ha kyd

å brö ti vårt" och de andra skulle falla in med "Vi ha liaså ti vårt".

Pojken rabblade sin ramsa med hög, sjungande röst, och kamraterna sekunderade honom följsamt.

När de hållit på så länge, som ifrågavarande katekesstycke kunde anses räcka, satte sig pojken ned med ett belåtet uttryck. Prästen, som hade hört, att "läxan" gick som ett rinnande vatten, men inte kunnat uppfatta orden, berörde dem och sade: "Det var duktigt läst, mina kära barn.

Huruvida historien kan vara sann, vet jag inte, men vad jag ville påpeka är just ramsans innehåll om "kyd å brö" (kött och bröd), som alltså synes ha utgjort huvuddelen av födan. Smör kärnades visserligen i hemmen, innan mejerihanteringen kommit i gång, men den lilla klumpen, som blev resultatet för veckan eller månaden behövde bondmoran sälja för att få pengar till

kaffe och socker, som nu börjat bli en nödvändighetsartikel. På tal om kaffe så praktiserades en säregen metod för att spara på bönorna. Man kokade kaffet på en stor "kaffepitter" av koppar. Första dagen lades på ordentligt med bönor samt en bit cikoria. De närmast följande dagarna kokade man på sumpen och tillsatte då endast en bit cikoria. Efter några dagar fick man späda på med en liten tillsats av bönor men fortsatte att koka på sumpen en hel vecka eller ännu längre. Sedan "kokade man ut sumpen", som det hette, och så börjades på ny kula med rena kaffet, som drygades ut med cikoria och

de urkokta bönorna, "sumpen" som förut beskrivits. Vetebröd och fina kakor, s.k. småbröd, förekom inte utom på gillesbordet. Till morgonkaffet serverades ofta bröd med sirap på, "sirapsgås" skulle man ju kunna kalla det. Att märka är, att man inte först bredde smör och sedan sirap ovanpå, utan enbart sirap. (Nu för tiden vill vi ju ha både smör och sedan varjehanda slag av pålägg, såsom ost, korv, leverpastej eller skinka, honung eller marmelad m.m.)

O M S E R V I S O C H B O R D S K I C K .

Duk användes inte på bordet, utan när det kom främmande, som skulle bjudas. Och så till julen, förstås. Då lades en stor duk över hela bordet och var och en fick sin egen tallrik samt kniv och gaffel och sked av silver. I vardagslag åt man med hornscedar och kniv och gaffel användes ej. Varje familjemedlem hade sin egen hornsced med sitt märke på, och man ville inte på villkor äta med någon annans sked. Männens had sin egen fällekiv i byxfickan, och den togs fram vid måltiden och användes att skära fläsket eller speka sillen med bl. a. Efter användandet torkade man av den på byxbenet och stoppade den i fickan, och så var den diskens avklarad. Soppa, mjölk och annan "supanmat" även som gröt åt man ur gemensamma fat eller bunkar, som ställdes mitt på bordet. På så vis blev det endast skedarna samt sopp- eller grötfatet att diskas.

begagnades som sagt inte i vardagslag utan maten sattes fram på bara bordet.

För de mindre barnen, som hade svårt att räcka till det gemensamma mjölk- eller grötfatet, sattes fram små lertallrikar, där de fingo sina portioner.

Det var allmänt brukligt att läsa bordsbön före maten. I vårt hem läste något av barnen högt: "Gud, med en nödterftig spis, du oss styrker här i livet. Låt oss njuta, vad du givit måttligt och ditt namn till pris, Amen."

Husfadern skar bröd och delade ut, och måltiden begynte. När alla varo mätta, lästes från bordet sålunda: "För mat och dryck dig vare lov, o Gud! Lär mig i tron att hålla dina bud! Amen".

Dessa bordsböner lästes även i skolan vid middagsrasten. Det var ingen barnbespisning då, gunås, utan var och en fick lita till sin egen matsäck.

Barnen hade sina matkorgar i avklädningsrummet. De som bodde nära skolan, fingo förstås gå hem till middag, men de flesta hade för lång väg, så de måste äta i skolan. När det var matdags, fingo barnen stå upp i bänkarna, och den i översta klassen, som stod i tur, fick läsa ovan anförda bordsbön, varefter man hämtade sina matkorgar och intog sin enkla måltid, som för det mesta utgjordes av bredda "fittemada". När så lång tid förflutit, att det kunde antagas att barnen avslutat måltiden, kom läraren in i skolsalen igen, och sam-

ACC. N.R M. 16553: 21.

24
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

me elev, som hade läst till maten, fick också läsa från maten, d.v.s. den förut återgivna "För mat och dryck etc". Dessa bordsböner äro gamla och voro i bruk innan folk allmänt kunde läsa innantill. I 1697 års Catechismi längd finns anteckningar om många personer, som icke voro läskunniga men som utantill kunde trosbekännelsen, instiftelseorden till Herens heliga nattvard samt bordsbönerna, Säkerligen var det de av mig återgivna bordsbönerna, som åsyftades. De stodo upptagna i den äldsta upplagan av Luthers lilla katekes, som jag kan minnas, och jag minns också, att såväl jag som mina syskon hade fått lära oss bordsbönerna långt innan vi hade lärt att läsa i bok.

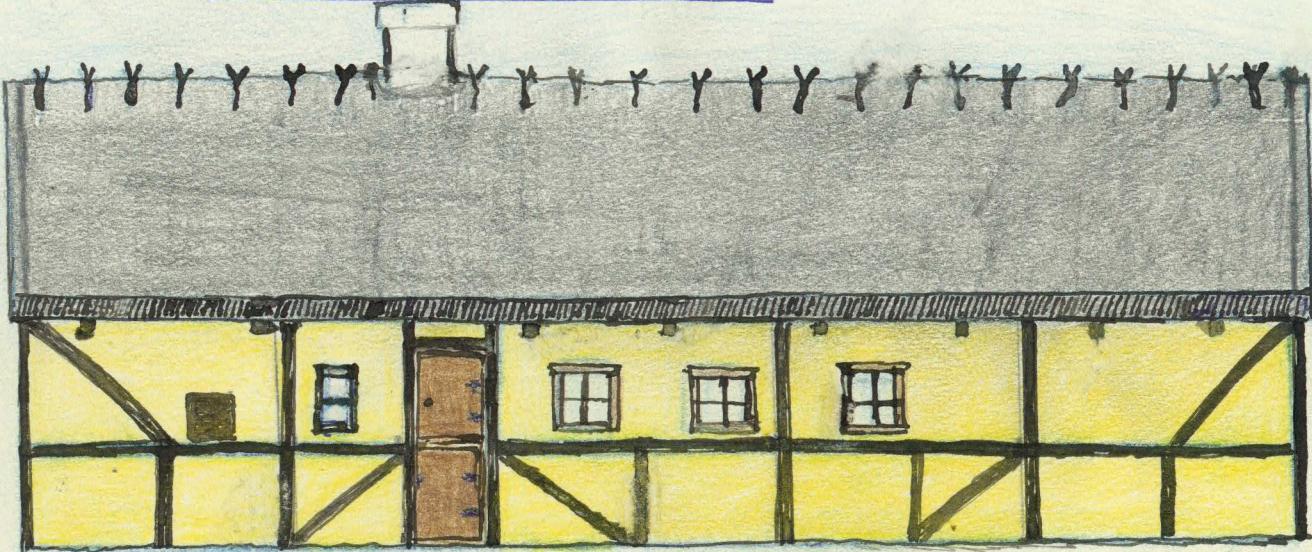
F O R D O N O C H K O M M U N I K A T I O N S M E D E L.

Det fanns inte vare sig cyklar eller bilar på 1880- 90-talet, varför folk i mycket större utsträckning än nu måste lita till "apostlahästarna" d.v.s. nyttja sina egna fortkomstledamöter. Skolbarnen måste gå till skolan, även om de hade en tre- fyra kilometers väg dit. Nu sedan skolan blivit centraliserad, får barnen åka bil eller buss till skolan. I den gamla, goda tiden kunde det väl någon gång hända, att vi ~~finog~~ skjuts till skolan, nämligen vid svår oväder med mycken snö och svårframkomliga vägar. Då fick

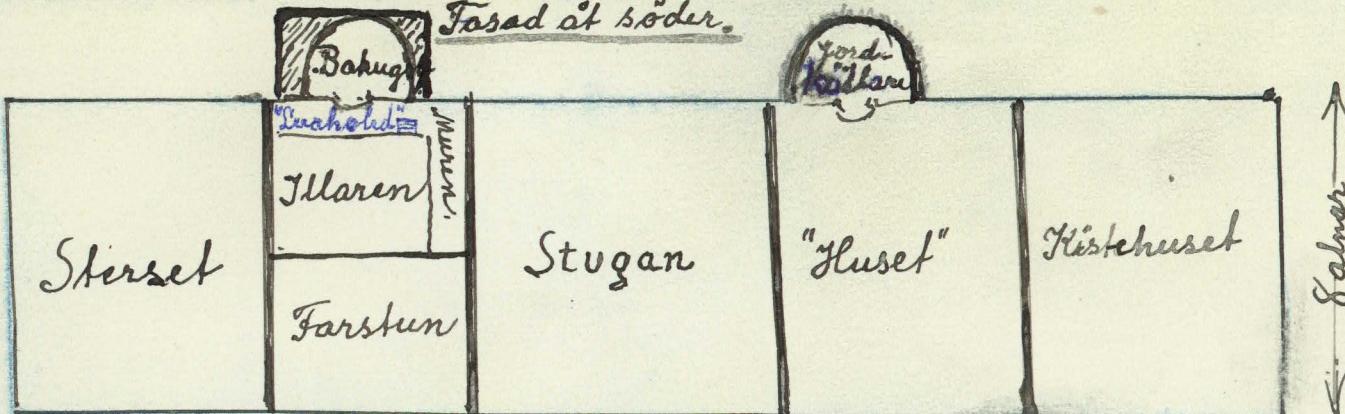
vi åka i släde till skolan. Om far körde med kanan, fick bara vi själva
plats, men tog han kälkarna, kunde vi lassa på ett helt dussin ungar och det ~~xxx~~
tyckte vi var livat värre. En vinter när vi hade mycket snö, begåvades upp-
tecknaren med ett för Skåne ovanligt fortskaffningsmedel, nämligen ett par
skidor. Grevens son, unge greve Eskil på Kronovall hade synts ute med ett
par fina laggar, och jag hade väl uttryckt en önskan att jag också skulle
vilja försöka den sporten. Min bro Per var just utländ snickare det året,
och han överraskade mig med att呈现出 mig ett par egenhändigt gjorda
skidor, visserligen inte så fina som grevens, men dock ett par skidor. Jag
lärde mig fort att åka på dem och åkte också till skolan, när vägarna varo
besvärliga att ta sig fram gående på, ty med skidorna gick jag rätt över
fält och åkrar. Jag var mäktig stolt över mina skidor, eftersom det där i
orten inte fanns mer än grevesonen och jag, som ägde dylika don.
Järnvägar hade börjat byggas i Sverige 1856, men ännu på 1890-talet fanns
det många människor på landsbygden, som aldrig åkt på tåg. Skulle man fär-
das längre väg, fick man antingen åka hästskjuts eller gå. Att rida var ju också
ett sätt att färdas. En yngling från Fågeltofta, som studerade i Lund på
1860-talet, skjutsades av sin far hela den 8 mil långa vägen till lärdoms-

staden, där han avlade studentexamen 1869. Den tiden vankade det inga studiebidrag av något som helst slag. Ynglingen, som kom från ett fattigt hem, måste leva och dra sig fram så billigt som möjligt. Från hemmet fick han med sig en och annan brödkaka, rökt fläsk, korv, ost och andra matvaror, alltsamman hemmaproducerat, men rum måste han ju hyra. Han skaffade sig lite biinkomster genom att undervisa och hjälpa kamrater, som ej voro så långt komna i studieväg som han, och som hade råd att betala för hjälpen. På så sätt klarade han uppehället och studierna fram till studentexamen och kunde även bistå en yngre broder, så att denne kunde avlägga studentexamen några år senare. Det var inte lätt för ungdomar från landsbygden att gå läsvägen den tiden, särskilt om de voro fattiga. Där fordrades sannerligen energi och framstånd. Säkerligen var det den duktige och framsynte läraren i Fågeltofta Gustaf Åstöm, som tagit initiativet till att de härovan omtalade ynglingarna från Fågeltofta fingo studera. Han hade antagits som lärare i Fågeltofta 1843 strax efter det att folkskolan blivit obligatorisk, och de båda bröderna från Fågeltofta hade undervisats av honom. Han hade funnit dem så begåvade, att han tillrätt föräldrarna att låta dem studera. Den äldste av dem, Nils Fulton, var den förste Fågeltoftabo, som tog studenten efter folkskolans tillkomst.

Boningslänga från Fågeltofta. M. 16553:24
Från mitten av 1800-talet.

Fasad åt söder.

Bottenplany
32 alnar